

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІ НЕВЕРБАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню невербальних елементів в українському військовому дискурсі. Автор звертається до визначення поняття невербальних елементів, окреслює їх роль у комунікації. З метою виокремлення національних та інтернаціональних невербальних елементів автор порівнює нормативні документи військовослужбовців України та США. У статті окреслюються невербальні елементи, які притаманні військовому вітанню, стройовим прийомам, визначають етикет поведінки між військовими, їх зовнішній вигляд і використовуються в повсякденному житті військових. У результаті було встановлено, що набір невербальних елементів характерний для обох країн, у той час як способи їх реалізації відрізняються.

Ключові слова: *військовий дискурс, невербальні елементи, національний, інтернаціональний, нормативний документ.*

Старух В.А. Национальные и интернациональные невербальные элементы в украинском военном дискурсе. *Статья посвящена исследованию невербальных элементов в украинском военном дискурсе. Автор обращается к определению термина «невербальные элементы», характеризует их роль в коммуникации. С целью определения национальных и интернациональных невербальных элементов автор сравнивает нормативные документы военнослужащих Украины и США. В статье приведены примеры невербальных элементов, которые присущи военному приветствию, строевым приемам, определяют этикет поведения, внешний вид военных и используются в их повседневной жизни. В результате было установлено, что набор невербальных элементов характерный для двух стран, в то время как способы их реализации отличаются.*

Ключевые слова: *военный дискурс, невербальные элементы, национальный, интернациональный, нормативный документ.*

Starukh V.O. National and International Nonverbal Elements of the Ukrainian Military Discourse. *As it is known, the communicative culture of the military greatly differs from the communicative culture of the civil. At the same time, it also includes verbal and nonverbal elements. As for the latter, there are not many works which deal with their peculiarities in the military discourse of different countries. Taking into account nowadays social conditions such as integration of Ukrainian army into world community and its strengthening our research can be considered as topical.*

The aim of our research is to determine national and international nonverbal elements of the Ukrainian military discourse. The object is the Ukrainian military discourse. The subject is national and international elements of the Ukrainian military discourse. In order to achieve the aim we need to solve the following objectives: 1) to give a definition of nonverbal elements; 2) to determine their types and roles in the communication; 3) to analyze the regulatory documents of Ukrainian and US servicemen.

The results of our research show that a set of nonverbal elements is international but the ways of their performance are specifically national. The differences can be seen in the following aspects: 1) military greeting; 2) ranks; 3) appearance of servicemen; 4) drills; 5) marching step; 6) position during the national anthems.

So, there are both semantic barriers and cultural differences in the process of exchanging nonverbal elements. This can create substantial impediments in understanding. Thus, it is necessary to use nonverbal elements corresponding with the ideas communicants are going to present.

Keywords: *military discourse, nonverbal elements, national, international, regulatory documents.*

На сьогодні значну увагу науковців привертає феномен комунікативної культури, а особливо – професійної, яка поєднує в собі інтернаціональні та національно-специфічні ознаки. До кола наших інтересів потрапила військова комунікативна культура, яка значно відрізняється від комунікативної культури цивільних і, незважаючи на ймовірну спільність багатьох елементів, має деякі відмінності в кожній країні.

Відомо, що спілкування – це не лише вербальний процес. Крім використання мовних знаків, воно передбачає врахування умов дискурсу та комунікативної культури, фонових знань, правил етикету та невербальних форм вираження інформації [6]. Дослідженню невербальних елементів комунікації присвятили свої праці В.О. Лабунська, Г.В. Колшанський, Г.Ю. Крейдлін, Дж. Лайонз, Р.Л. Бірдвістелл, В.П. Річмонд, А. Мейраб'ян та ін., проте питання про інтернаціональні та національно-специфічні елементи у військовому дискурсі майже не привертало уваги мовознавців. З огляду на сучасні соціальні умови – інтеграцію українських військових до світової спільноти, зміцнення армії та Національної гвардії України – тему нашого дослідження вважаємо актуальною.

Мета дослідження – виявити інтернаціональні та національно-специфічні невербальні елементи в українському військовому дискурсі. *Об'єктом* дослідження є український військовий дискурс. *Предметом* – національні та інтернаціональні невербальні елементи в українському військовому дискурсі. *Матеріалом* дослідження слугували нормативні документи військовослужбовців України та США.

З метою виявлення невербальних елементів в українському військовому дискурсі звернімося до тлумачення поняття *невербальні елементи*, а також до визначення їхньої ролі в комунікації.

Інформативне навантаження невербальних засобів не поступається навантаженню вербальних, а за певних екстралінгвальних умов комунікативної ситуації може його навіть перевищувати [2]. До *невербальних компонентів* комунікації відносимо набір елементів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (а саме жестово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації і використовує поряд із вербальними засобами. Невербальні компоненти розподіляють на класи: кінесичні (рухи), проксемічні (простір і час), просодичні (фонетичні засоби) [5]. До невербальних компонентів відносимо також одяг, зачіску, коштовності тощо, які мають потенційну можливість впливати на комунікативний процес і регулювати його. Невербальні елементи необхідно брати до уваги під час планування комунікативних стратегій і тактик, оскільки вони впливають на вибір мовленнєвих засобів спілкування.

Невербальні елементи комунікації мають поліфункціональний характер, тому та чи інша функція актуалізується в залежності від умов дискурсу [5]. Крім того, невербальний компонент характеризується деякими ознаками, а саме: універсальністю – доступністю та зрозумілістю практично будь-якому мовцеві; етноспецифічністю – здатністю звужувати доступність невербальних компонентів для комунікативних партнерів, які належать

до інших лінгвоспільнот; індивідуальною означеністю – необхідністю мати додаткові знання про співрозмовника для адекватного декодування інформації, що надходить від нього [5].

Невербальні засоби спілкування можуть виконувати різні функції щодо вербальної частини висловлювання. Серед них можна виділити три [1: 59-70]: 1) вербальна та невербальна комунікація доповнюють одна одну; 2) вербальні компоненти можуть замінити невербальні; 3) невербальні сигнали можуть суперечити вербальним.

Невербальні елементи так само, як і вербальні, можуть бути національно-специфічними, тобто відображати колорит окремої країни, і інтернаціональними, тобто використовуватись у багатьох країнах. Розглянемо національні та інтернаціональні невербальні елементи українського військового дискурсу.

Вітання як спосіб вираження військової ввічливості є одним із яскравих прикладів поєднання вербальної і невербальної комунікації. Історія виникнення невербального елемента ритуалу військового вітання сягає часів середньовічних лицарів. З метою демонстрації шляхетності перед супротивником вони підіймали забрало шолома. Лицарі також повинні були підіймати забрало або знімати шолом перед лордом. Характерний рух руки став основою сучасного військового вітання. Як і раніше, військове вітання – це ознака поваги до людини. Військовослужбовці не нахиляють голову і не опускають очі. Це символізує думку про те, що всі люди є вільними.

Військовий ритуал вітання як спосіб вираження ввічливості поширений серед військових усіх країн, але способи його реалізації відрізняються. У США праву руку з пальцями, які розпрямлені та зімкнуті, виносять тришечки вперед, ніби закриваючи очі від сонця, а долоня дивиться у землю. На цей спосіб проведення військового ритуалу мали вплив традиції британського ВМФ, коли моряки, чиї руки були в білих рукавичках, опускали долоню, забруднену дьогтем і смолою, донизу. В Україні долоня спрямована донизу, при цьому середній палець спрямований до скроні.

Етикет поведінки між військовослужбовцями також визначається статутними положеннями, які окреслюють вираження поваги підлеглих до старших за військовим званням. Так, «військовослужбовці під час звертання до них командира (начальника) або старшого за військовим званням повинні стати у стройове положення» [3]. Відомо, що «військовослужбовцям забороняється тримати руки в кишенях одягу, а також сидіти в присутності командира (начальника) або старшого за військовим званням без його дозволу» [4]. У *Webfoot Warrior Battalion Cadet Handbook* зазначено: «The senior will never think of the difference in rank; the junior will never forget it». (Старший за званням ніколи не буде думати про відмінність у званні; молодший – ніколи про неї не забуде) [9: 11]. Тобто, повага до військовослужбовців, старших за званням, виражається в будь-якій країні.

У спілкуванні військових велику роль відіграє звання співрозмовника. Від цього безпосередньо залежить зміст розмови. Саме тому наявність елементів, які визначають звання військовослужбовця, є суттєвою ознакою

невербальній комунікації. Такими елементами є знаки розрізнення: погони, петлиці, зірочки та нашивки, нагрудні та нарукавні знаки. Варто звернути увагу на співвідносність звань України та країни, з військовослужбовцем якої відбувається розмова. Так, у США відсутнє звання лейтенант, а в Україні – бригадир.

До невербальних елементів належать й інші ознаки: зовнішній вигляд військовослужбовця (зачіска та одяг), охайність зовнішнього вигляду й загалом правильно одягнене обмундирування. Для військовослужбовців кожної з країн окреслюються норми зовнішнього вигляду, але вони варіюються. Так, наприклад, військовослужбовець України повинен «мати коротку охайну зачіску» [4], але стандарти для жінок і чоловіків окремо не розглядаються. Для військовослужбовців США опис стандартів зачіски ширший. Крім того, вони окреслені окремо для чоловіків і жінок. Так, зачіска чоловіків повинна бути доволі короткою, аби волосся не спало на вуха, на брови та на комір. Волосся жінок повинно бути зав'язаним, щоб не заважати [7].

Армія США має більший досвід перебування жінок на військовій службі, тому в нормативних документах цієї країни велику роль приділяють гендерному аспекту, у той час коли в Україні тільки нещодавно отримало поштовх прийняття жінок до лав військовослужбовців.

Стройові прийоми є невід'ємним складником щоденного життя військових. Більшість стройових прийомів виконується за наказами, проте є такі, які здійснюються не за вербальною командою або супроводжують вербальні елементи. Наприклад, «стройове положення на місці приймається без команди під час віддання й отримання наказу, доповіді, виконання Державного Гімну України, а також під час військового вітання й подання команд» [4]. За результатами порівняння Стройового статуту Збройних Сил України [4] та Drill and Ceremonies (США) [8] виявлено відмінності у способах виконання стройових вправ, які за своїм змістом збігаються у двох країнах.

Військовослужбовці кожної країни виконують урочисті марші, але стройовий крок під час його виконання відрізняється. Єдине, що об'єднує країни, – початкові моделі, якими є прусський та британський стройові кроки. В Україні «під час руху стройовим кроком ногу з витягнутим уперед носком виносять на висоту 15-20 см від землі та ставлять її твердо на всю стопу, піднімаючи водночас другу ногу» [4]. У США військові під час виконання стройового кроку не підіймають високо ногу, ставлять її спочатку на п'ятку, потім – на всю стопу, при цьому коліна згинаються.

Ще одним невербальним елементом, який супроводжує вербальні, є позиція військовослужбовців під час виконання гімну. Так, українські військові кладуть руку на серце, а військові США тримають руку в такому ж положенні, як і при військовому вітанні.

Отже, хоча вербальні символи – головний засіб для кодування ідей, призначених для передачі, ми використовуємо і невербальні символи для трансляції повідомлень. Як правило, невербальна передача здійснюється одночасно з вербальною і може посилювати або змінювати значення слова. Необхідно, щоб невербальні символи, які використовують комуніканти,

відповідали ідеї, яку вони мають намір повідомити, інакше невербальні символи можуть стати причиною збентеження, створити ситуацію непорозуміння.

За результатами дослідження робимо висновок, що у військовому дискурсі інтернаціональним є набір невербальних елементів, а національно-специфічними є способи їх здійснення.

Перспективою подальших розвідок є виявлення інтернаціональних та національно-специфічних вербальних елементів українського військового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вердербер Р.**, Вердербер К. Психология общения. – СПб. : Прайм -Евронек, 2003. – 320 с. 2. **Горелов И. Н.** О вербальных и невербальных составляющих речевого поведения / И. Н. Горелов // Вопросы психолингвистики. – 2003. – N 1. – С. 13-18.
3. **Про Статут** внутрішньої служби Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.
4. **Про Стройовий статут** Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/549-14>.
5. **Солощук Л. В.** Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : автореф. дис. д-ра філол. наук : 10.02.04 / Людмила Василівна Солощук. – К. : Б.в., 2009. – 37 с.
6. **Тер-Минасова С. Г.** Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособ / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с. 7. **AR 670-1.** Wear and Appearance of Army Uniforms and Insignia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ar670.com/chapters/view/1>.
8. **Field Manual FM 3-21.5 (FM 22-5)** Drill and Ceremonies. – US Army, 2012. – 276 p.
9. **Webfoot Warrior Battalion Cadet Handbook.** – University of Oregon Army ROTC : Department of Military Science. – 28 p.

Старух Вікторія Олександрівна – викладач кафедри філології, перекладу та мовної комунікації, Національна академія Національної гвардії України. Україна, 61000, Харків, площа Повстання, 3.

E-mail: viktorianna@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-3194-2389>

Starukh Victoria Aleksandrovna – Lecturer of the Department of Philology, Translation and Lingual Communication, National Academy of the National Guard of Ukraine. Ukraine, 61001, Kharkiv, Povstannia Sq., 3.